

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND

Jaarverslag 2025

➤ DELFT, 24 JUNI 2026

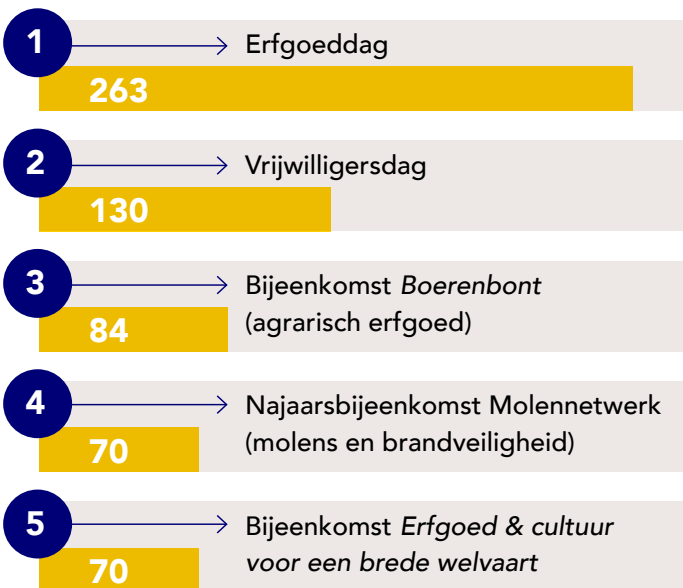
2025 IN CIJFERS

Samen erfgoed behouden, benutten & beleven

Erfgoedhuis Zuid-Holland zet zich in voor het behouden, benutten en beleven van het cultureel erfgoed van Zuid-Holland. Wij versterken erfgoed door het bieden van ondersteuning en door het creëren van draagvlak voor beheer en behoud. Wij vertellen het verhaal van Zuid-Holland aan alle inwoners en bezoekers van de provincie.

DE BEST BEZOCHTE EVENEMENTEN

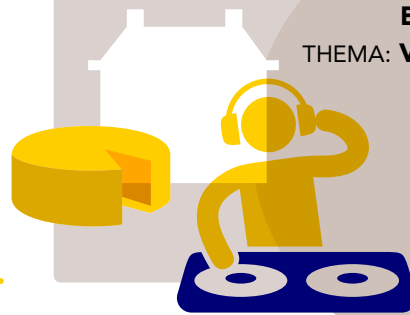
Aantal deelnemers

EVENEMENTEN

Erfgoedhuis Zuid-Holland organiseerde in totaal **71** bijeenkomsten/cursussen, **1** hackathon en **1** Erfgoeddag.

Hiermee activeerden en inspireerden we bijna **1.800** mensen.

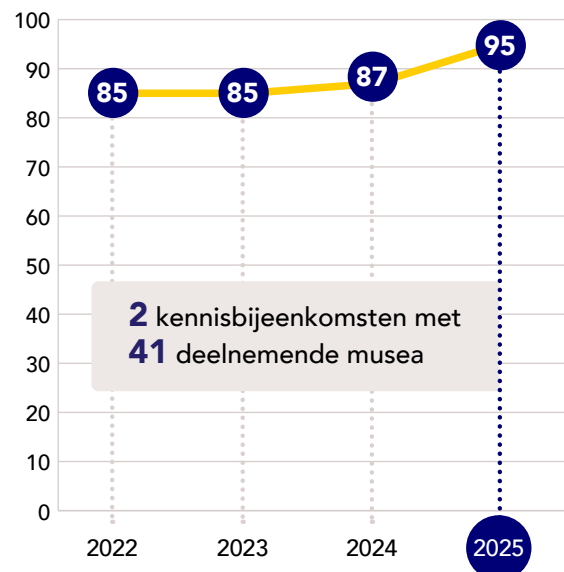
Erfgoeddag

THEMA: **Verken de grenzen!**

Deze dag trok **263** bezoekers. Zij beoordeelden de dag met een **8.3** (op 10).

MUSEUMPLATFORM

Aantal abonnees platform

PROVINCIAAL STEUNPUNT CULTUREEL ERFGOED

Het [Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed](#) bereikte **47** gemeenten, ofwel **94%** van de gemeenten in Zuid-Holland. Er werden **7** bijeenkomsten georganiseerd en meer dan **20** werkbezoeken afgelegd.

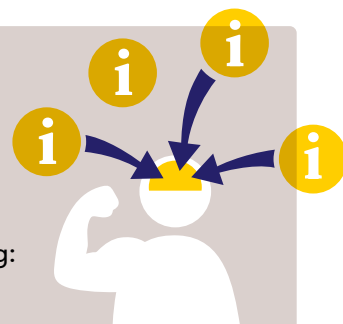
EDUCATIE

- **1** onderwijsproject [De koloniale sporen van park Rusthoff](#)
- **1** vernieuwd erfgoedpaspoort Limes
- **1** cursus [Van rondleiden naar begeleiden](#)
- **2** gastlessen [Architectuur](#)
- **1** [vrijheidskaart Zuid-Holland](#)
- **2** video's voor [Cultuursnack Uitsluiting](#)
- **1** [bijeenkomst erfgoededucatie](#)

KENNIS IS KRACHT

- **16** cursussen en **5** webinars met meer dan **250** deelnemers
Gemiddelde waardering: **8.2** (op 10)
- **4** factsheets voor de erfgoedsector:
 - *Basis op orde voor je digitale collectie*
 - *De grijze zone van collecties*
 - *Risicoanalyse voor collecties en organisaties*
 - *Verzekeren van collecties*

MOLENNETWERK

- **2** tweedaagse cursussen *Molengids* met **22** deelnemers
- **2** netwerkbijeenkomsten met **133** deelnemers

DIGITALISERING

- **11** cursussen en bijeenkomsten met meer dan **180** deelnemers
 - **2** factsheet
 - **2** cursusvideo's
- Camera-instellingen
 - Lichtgebruik
- Het borgen van digitalisering in beleid
 - Het registreren van collecties

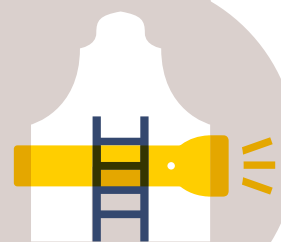
BELANGRIJKSTE PUBLICATIES

- Podcast *Spreek de streek*
- 3 archeologievlogs
- Archeologische kroniek 2024
- Documentaire *Doornroosje: de tijd als vriend*
- Boek *De Bevrijding volgens ooggetuigen* (herdruk)

MONUMENTENWACHT

- **858** inspectierapporten
- **8** quickscans en aankoopkeuringen
- **15** aanvragen Subsidierегeling Instandhouding Monumenten (SIM)
- **17** begeleidingstrajecten
- **2.284** abonnees
 - Een groei van ruim **4,5%**
 - **10** fte aan inspecteurs

ONLINE BEREIK

De percentages zijn ten opzichte van het jaar 2024

Website

[Erfgoedhuis-zh.nl](https://erfgoedhuis-zh.nl)

Bezoekduur: gemiddeld **2** minuten +77%

913 aanmeldingen via website +46%

Sociale media

[@erfgoedhuiszuidholland](https://www.facebook.com/erfgoedhuiszuidholland)

2.147 volgers +0,3%

[@erfgoedhuiszh](https://www.instagram.com/erfgoedhuiszh)

908 volgers +16%

[Erfgoedhuis Zuid-Holland](https://www.linkedin.com/company/erfgoedhuis-zuid-holland)

2.780 volgers +21%

[Erfgoedhuis Zuid-Holland](https://www.youtube.com/channel/UC...)

1.063 abonnees +15%

Mailings

-9%

We verzonden in totaal **136** nieuwsbrieven, uitnodigingen, persberichten en andere mailings.

Nieuws

- **30** nieuwsbrieven
- **5.000** abonnees nieuwsbrieven
- **68** nieuwsberichten website

Website

[Geschiedenisvanzuidholland.nl](https://www.geschiedenisvanzuidholland.nl)

132.000 websitebezoeken -23%

Bezoekduur: **1:49** minuten +7%

Nieuws

- **4** nieuwsbrieven
- **1.388** abonnees +7%

[@geschiedenisZH](https://www.facebook.com/geschiedenisZH)

2.002 volgers +0,01%

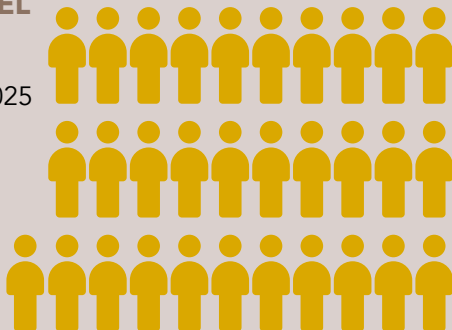

[@geschiedenisvanzuidholland](https://www.instagram.com/geschiedenisvanzuidholland)

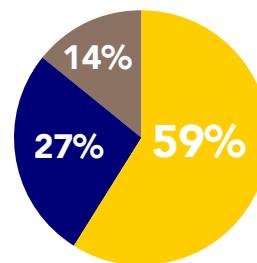
303 volgers +12%

PERSONEEL

We hadden op 31/12/2025 **31** mensen in dienst.

INKOMSTEN

Totaal **€ 3.995.722**

- Boekjaarsubsidie **€ 2.347.318**
- Monumentenwacht **€ 1.083.684**
- Overige eigen inkomsten **€ 564.720**

Inhoud

2025 IN CIJFERS	2
INLEIDING	8
A BELEIDSGERICHTE INFORMATIE EN BELEIDSGERICHT ONDERZOEK	11
A.1 Beleidsgerichte informatie	12
A.1.1 Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed	12
A.1.2 Erfgoed als onderdeel van de culturele infrastructuur	15
A.1.3 Studiebijeenkomst Groen Erfgoed	15
A.2 Beleidsgericht onderzoek	16
A.2.1 Immaterieel erfgoed in Zuid-Holland	16
A.2.2 Kerkenvisie en kerkelijke gemeenschappen	16
A.2.3 Inventarisatie kansen klimaat en erfgoed	17
B BEHEER, BEHOUD EN ONTSLUITING VAN ERFGOEDCOLLECTIES	18
B.1 Digitalisering erfgoedcollecties Zuid-Holland	19
B.2 Archeologiehuis Zuid-Holland	19
B.3 Provinciale collectie Zuid-Holland	20
C DEBAT EN REFLECTIE	21
C.1 Activiteiten en netwerken voor de brede achterban	22
C.1.1 Jaarlijkse Erfgoeddag	22
C.1.2 Jaarlijkse Vrijwilligersdag	22
C.1.3 Jaarlijkse netwerkdag archeologie	22
C.1.4 Netwerk vrijwilligers in de archeologie	23
C.1.5 Molennetwerk	23
C.1.6 Netwerk agrarisch erfgoed	24
C.1.7 Ondersteuning historische verenigingen	25
C.1.8 Netwerk conflictarcheologie	25
C.1.9 Vervolg op de studiereeks koloniaal erfgoed	25

C.2	Activiteiten en netwerken voor erfgoedprofessionals	26
C.2.1	Netwerkbijeenkomsten gemeentelijke en regionale archeologen	26
C.2.2	Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen	27
C.2.3	Museumplatform Zuid-Holland	27
C.2.4	Deelname externe netwerken	28
D	COLLECTIEVE VERTEGENWOORDIGING EN PROMOTIE VAN HET ZUID-HOLLANDSE ERFGOED	29
D.1	Communicatie en PR-werkzaamheden	30
D.2	Erfgoedlijnenondersteuning	30
D.2.1	Atlantikwall	30
D.2.2	Historisch Haringvliet	31
D.2.3	Landgoederenzone Zuid-Holland	31
D.2.4	Neder-Germaanse Limes Zuid-Holland	31
D.2.5	Oude Hollandse Waterlinie	32
D.2.6	Trekvaarten	32
D.2.7	Maritieme Industrie (voorheen Waterdriehoek)	32
D.3	Het verhaal van Zuid-Holland vertellen	33
D.4	Archeologische Kroniek Zuid-Holland	33
E	DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING	34
E.1	Extra ondersteuning voor erfgoedvrijwilligers: Kennis is kracht	35
E.2	(Project)vrijwilligers voor de erfgoedsector bereiken en behouden	35
E.3	Erfgoedparticipatieloket	36
E.4	Erfgoed van, voor en door iedereen	36
E.5	Cursussen Molennetwerk	37
E.6	Erfgoededucatie op de erfgoedlijnen	37
E.7	Overige activiteiten erfgoededucatie	37
F	INNOVATIERUIMTE	39
F.1	Klimaat en erfgoed netwerkvorming en collectiehulpverlening	40
F.2	Maatschappelijke diensttijd	40
F.3	Faro-ondersteuning archeologie	41

G	MONUMENTENWACHT ZUID-HOLLAND	42
G.1	Activiteiten vrijgesteld van BTW	43
G.1.1	Het uitvoeren van periodieke bouwkundige inspecties	43
G.1.2	Abonneeservice	43
G.1.3	Ontzorgen	43
G.1.4	Kerkenvisie gemeente Rotterdam	43
G.2	Activiteiten niet vrijgesteld van BTW	43
G.2.1	Aankoopkeuringen	43
G.2.2	Quickscans	44
G.2.3	Ondersteuning subsidieaanvragen	44
G.2.4	Opstellen van meerjarenbegrotingen	44
G.2.5	Begeleiding en ondersteuning van Verenigingen van Eigenaren	44
G.2.6	Duurzaamheidsadvies	44
G.2.7	Financiering	44
H	INCIDENTELE OPDRACHTEN	46
H.1	Incidentele opdrachten	47
H.1.1	Ondersteuning van provincie Zuid-Holland door Monumentenwacht Zuid-Holland	47
	Bijlage 1 Personeel	48

Inleiding

Het jaar in vogelvlucht

2025 was voor Erfgoedhuis Zuid-Holland een positief verlopen en druk jaar, met meer bijeenkomsten, projecten en deelnemers dan ooit. Daarbij mochten we niet alleen vertrouwde, maar ook veel nieuwe gezichten verwelkomen. Tegelijkertijd vormden waardevolle samenwerkingen – met zowel bestaande als nieuwe partners – een belangrijke basis onder alles wat we deden.

Met onze expertise, kennis en netwerken, verbinden we provincie, gemeenten, historische verenigingen, archieven, musea, scholen, monumenteneigenaren en gemeenschappen rondom erfgoed(vrijwilligers).

Het Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed draaide zijn eerste volledige jaar in de nieuwe regionale structuur, met succesvolle regiobijeenkomsten en een hechte samenwerking met gemeenten, provincie en landelijke partners als de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Ook hebben we bekeken hoe de ondersteuning nog beter kan aansluiten op de gemeentelijke praktijk. Onze ondersteuning gaan we in 2026 verder verstevigen en uitbreiden.

Bij het Erfgoedhuis vinden we het belangrijk om ruimte te bieden aan de volgende generatie erfgoedprofessionals. Daarom begeleidden we ook in 2025 stagiairs en zochten we actief de samenwerking met hogeronderwijsinstellingen. Dat deden we onder meer via een Erfgoedhackathon waarin studenten werkten aan actuele erfgoedvraagstukken. Hun frisse blik en creativiteit zorgden niet alleen voor vernieuwende inzichten voor de toekomst van erfgoed, maar verrijkten ook onze eigen manier van kijken en werken.

Digitalisering bleef in 2025 een belangrijk thema. We organiseerden bijeenkomsten over onder meer koloniaal erfgoed op Wikipedia, het digitaliseren van agrarische collecties, AI voor erfgoedorganisaties en cybersecurity. Via onze website deelden we tips voor een cyberveilige erfgoedorganisatie en een instructievideo over studiofotografie. Daarnaast zetten we in 2025 de eerste stappen naar betere digitale toegankelijkheid van onze websites.

Voor onze netwerken organiseerden we opnieuw tal van bijeenkomsten, onder andere voor het Molennetwerk, Museumplatform en Archeologienetwerk. De Erfgoeddag, dit jaar in de prachtige Sint-Janskerk in Gouda, bood een inspirerend samenzijn: leunend en schurend tegen de grenzen van erfgoed.

Ook op educatiegebied werd hard gewerkt. We deelden praktische tips voor erfgoedinstellingen, kinderen van de IMC Weekendschool ontdekten erfgoed en monumenten van dichtbij, en we ontwikkelden een nieuw lesprogramma over het koloniale verleden van Park Rusthoff in Sassenheim.

Naast het recordaantal bijeenkomsten en cursussen zetten we in 2025 ook in op de publiekswaarde geschiedenis van zuidholland.nl. Hierop gingen vier nieuwe thema's live: Maritiem-industrieel erfgoed, 80 jaar vrijheid!, Sport en Wonen. Ook besteedden we aandacht aan immaterieel erfgoed, zoals het verhaal over Surinaams-Javaanse rituelen.

De jaarlijkse *Archeologische Kroniek* verscheen niet alleen digitaal en in druk, maar wist dankzij drie levendige vlogs ook een nieuw en jonger publiek te bereiken. Onze podcast *Spreek de Streek over Zuid-Hollandse dialecten* bereikte ook een breed publiek en diverse media.

Een van de innovatieve mijlpalen was de grote première van de documentaire over het Doornroosje-project, die vervolgens ook te zien was op de regionale televisie via RTV Rijnmond en Omroep West. Ook waren we betrokken bij de herdenking van 80 jaar bevrijding, om de herdruk van ons boek *De bevrijding volgens ooggetuigen* te vieren. Dit gebeurde met een innemende ontmoeting tussen schoolkinderen en een aantal hoofdpersonen uit het boek.

Monumentenwacht Zuid-Holland droeg met ruim duizend bouwkundige inspecties bij aan de instandhouding van monumenten. Onze portfolio werd stevig uitgebreid dankzij nieuwe samenwerkingsverbanden met de Rijnlandse Molenstichting en de Universiteit Leiden. Naast het reguliere duurzaamheidsadvies boden we vanaf dit jaar keukentafelgesprekken over verduurzaming van monumenten aan.

Organisatorische ontwikkelingen

2025 was op personeelsvlak een wat dynamischer jaar dan verwacht. We namen afscheid van zes collega's en verwelkomden drie nieuwe medewerkers. Ook in de personeelsvertegenwoordiging vonden verschuivingen plaats door het verstrijken van termijnen: één lid vertrok en twee nieuwe leden traden toe. Daarnaast boden we twee stageplekken aan, waarmee we bijdroegen aan de ontwikkeling van jong talent in de erfgoedsector.

We zetten de lijn van professionalisering van onze interne organisatie voort. Dat deden we onder meer met trainingen op het gebied van veiligheid, privacy, projectmatig werken en samenwerking. We verbeterden onze interne communicatie door een nieuw intranet te lanceren.

Samenwerkingen

De samenwerking met provincie Zuid-Holland verloopt prettig. We weten wat we aan elkaar hebben en dit resulteerde ook in 2025 in een aantal gezamenlijke activiteiten, zoals de bijeenkomst *Boerenbont*.

Ook buiten Zuid-Holland zijn we volop actief. Zo nemen we deel aan samenwerkingen als het landelijk Netwerk Provinciale Steunpunten Cultureel Erfgoed en de landelijke stichting OPEN, het gezamenlijke platform van samenwerkende erfgoedhuizen in Nederland. In 2025 is het Landelijke Contact van Museumconsulenten (LCM) opgegaan in deze stichting. Dit resulteerde in de online OPEN Kennisbank: een nuttige landingsplaats voor het hele erfgoedveld, vol kennis, tips en doorverwijzingen. Samen met collega-erfgoedhuizen van stichting OPEN organiseerden wij een vijfdelige webinarreeks over veiligheidszorg van collecties.

Andere samenwerkingen waren er onder meer met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), het Kenniscentrum voor Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN), Erfgoedvereniging Heemschut, Nederlandse Limes Samenwerking, Dorp, Stad en Land (DSL), en Kunstgebouw.

Financiën

In dit jaarverslag leggen wij verantwoording af over de boekjaarsubsidieprestaties in 2025, zoals beschreven in ons jaarplan 2025. Deze prestaties en het verloop ervan gedurende het jaar stemmen we van tevoren en tussentijds af met de betrokken provinciale erfgoedambtenaren.

Het Erfgoedhuis ontvangt een structurele boekjaarsubsidie. In 2025 bedroeg de provinciale subsidie 2.347.318 euro; dat was 59% van onze totale inkomsten (in 2024: 57%). De overige 41% verdienden we met incidentele projectgelden voor diensten en opdrachten van zowel publieke als private financiers, zoals gemeenten, fondsen, erfgoedinstellingen en (particuliere) monumenteneigenaren. De totale baten kwamen in 2025 neer op 3.995.722 euro. De volledige financiële jaarverantwoording is te vinden in het *Bestuursverslag 2025*.

Boekjaaruren voor de provinciale taken

De provinciale boekjaarsubsidie in 2025 voor het Erfgoedhuis bedroeg in totaal 2.347.318 euro. Daarvan was 156.566 euro specifiek bestemd ter ondersteuning van de exploitatie van de Monumentenwacht.

Daarnaast ontving het Erfgoedhuis in 2024 projectsubsidies van de provincie waarvoor sommige uren van de medewerkers ten laste kwamen van de boekjaarsubsidie. In totaal zette het Erfgoedhuis 18.976 uren (5,8% meer dan begroot) in voor activiteiten en projecten die met de boekjaarsubsidie konden worden gerealiseerd. In die uren zijn adviseursuren en uren voor ondersteuning inbegrepen. De overige uren hebben we besteed aan betaalde opdrachten.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
Totaal aantal uren boekjaarsubsidie 2025	17.993	18.976	105,8

A

Beleidsgerichte informatie en beleidsgericht onderzoek

Dit betreft allereerst activiteiten om overheden en erfgoedorganisaties te voorzien van actuele kennis en informatie die relevant is voor beleidsontwikkeling, en daarnaast om onderzoek te doen naar nieuwe beleidsgebieden en kennislacunes. Hierdoor kunnen overheden en erfgoedorganisaties beter toegerust hun werk uitoefenen.

A.1 BELEIDSGERICHTE INFORMATIE

A.1.1 Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed

Het jaar in vogelvlucht

In 2025 draaide de nieuwe structuur van het Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed voor het eerst een volledig jaar en organiseerden we de eerste regiobijeenkomsten. Ook hebben we verder gewerkt aan het versterken van de banden met de regiomedewerkers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Dorp, Stad en Land (DSL) en erfgoedambtenaren van Zuid-Hollandse gemeenten. In 2024 waren hiervoor al de eerste stappen gezet.

Binnen het programma *Erfgoed en Overheid* onderhield het Steunpunt intensief contact met programmamedewerkers, gemeenten, de provincie en de RCE. Deze gesprekken richtten zich op de invulling en rol van de steunpunten. Ook bespraken we de extra gemeentelijke ondersteuning die in Zuid-Holland nodig is. Daarnaast begeleidden we gemeenten bij het aanvraagtraject en het inventariseren van instrumenten en kennisdocumenten die nodig zijn om de basis op orde te brengen.

Samenwerking met andere steunpunten, netwerken en platforms

We verkenden mogelijkheden om meer te gaan samenwerken met andere [Provinciale Steunpunten Cultureel Erfgoed](#). Gezamenlijk beschikken de steunpunten over veel kennis en organiseren zij bijeenkomsten en werksessies. Ook ontwikkelen zij handreikingen en kennisdossiers. Waar mogelijk bundelden we krachten met deze steunpunten en verkenden we gezamenlijke activiteiten. In 2026 krijgt deze samenwerking verder vorm, onder andere rond thema's als de omgeving van het monument, erfgoed binnen de Omgevingswet en archeologie.

Het Steunpunt vindt het ook belangrijk zich aan te sluiten bij landelijke platforms en projecten rond gemeentelijk erfgoedbeleid. In 2025 hebben we daarom ons netwerk verder verbreed en actief aansluiting gezocht bij regionale, provinciale en landelijke netwerken en platforms. Waar mogelijk leverden we inhoudelijke bijdragen vanuit onze expertise. Dit gebeurde onder meer op thema's als klimaat, de omgeving van het monument en brede welvaart.

De collegiale samenwerking met de medewerkers van de provincie Zuid-Holland verliep in 2025 op dezelfde constructieve manier als in voorgaande jaren. Een medewerker van het Steunpunt is agendalid van het team Monumenten van de provincie. Ook vindt er tweemaal per jaar overleg plaats met het cluster Archeologie. Deze contacten dienen om elkaar te informeren, afstemming te zoeken en gebruik te maken van elkaars kennis en expertise.

Nieuwe structuur

Sinds 2024 verdeelde het Erfgoedhuis de vijftig Zuid-Hollandse gemeenten in vijf regio's. In de praktijk blijkt deze nieuwe structuur goed te functioneren: zij zorgt voor meer

herkenbaarheid, zichtbaarheid en gerichtere ondersteuning. Gemeenten weten het Steunpunt hierdoor beter te vinden en we kunnen hen sneller en gericht ondersteunen. Gemeenten waarmee nog geen contact bestond, hebben we actief benaderd en bezocht. In 2025 startten we bovendien met een logboek waarin we vragen registreren per thema. Dit geeft inzicht in de behoefte die gemeenten hebben aan ondersteuning. Ook vormt het input voor online kennisdossiers, werksessies en bijeenkomsten.

Kennisbank

De kennisbank van het Steunpunt verdiept de informatie op bestaande platforms en vult deze aan. De kennisbank richt zich op onroerend erfgoed en immaterieel erfgoed, met onderwerpen die vallen onder de wettelijke taken van gemeenten. Thema's die hierbuiten vallen nemen we alleen op wanneer ze voor meerdere gemeenten relevant zijn, bijvoorbeeld het *Verdrag van Faro* of *kerkenvisies*.

In 2025 hebben we binnen het Steunpunt het plan voor een verbeterde kennisbank uitgewerkt. Ook zijn de eerste kennisdossiers in voorbereiding; deze verschijnen in 2026 online.

Gemeenten

In 2025 bezochten we als Steunpunt niet standaard alle gemeenten. Onze werkbezoeken vonden uitsluitend plaats op verzoek, bij personele wisselingen (een nieuwe medewerker of als we in 2024 nog geen bezoek hadden afgelegd). Daarnaast ronden we de bestuurlijke gesprekken met wethouders af (deels gestart in 2024).

Gedurende het jaar konden gemeenten een beroep doen op de helpdesk van het Steunpunt en kregen ze op die manier de benodigde informatie en adviezen. Relevante nieuwsfeiten deelde het Steunpunt via de verschillende nieuwsbrieven van het Erfgoedhuis en via de online platforms. Het totale bereik gedurende 2025 was 94% van alle gemeenten in Zuid-Holland (2024: 92% en 2023: 74%).

Informatiebijeenkomsten

Handreiking en bijeenkomst Boerderijlinten

Boerderijlinten zijn linten van agrarische bebouwing op het platteland. Ze vormen een karakteristiek onderdeel van het Zuid-Hollandse landschap, maar staan onder druk door ruimtelijke ontwikkelingen en veranderingen in het landelijk gebied. Daarom publiceerde het Erfgoedhuis de handreiking *Boerderijlinten*. Deze publicatie helpt gemeenten en eigenaren om veranderingen mogelijk te maken met behoud van de kernkwaliteiten van het lint.

De handreiking is gebaseerd op onderzoek naar boerderijlinten in Zuid-Holland. Daarbij zijn verschillende linttypen teruggebracht tot vijf archetypen, elk met bijbehorende richtlijnen voor behoud en ontwikkeling. Hiermee krijgen gemeenten een werkbaar

instrument om met lintbebouwing om te gaan in ruimtelijke plannen. Waar nodig kunnen zij deze veranderingen in beleid verankeren.

Op 16 september werd de handreiking feestelijk gelanceerd tijdens een bijeenkomst in vergaderboerderij Aan de Gaag in Maasland. Tijdens deze middag gingen sprekers in op de achtergrond van het onderzoek, de ruimtelijke en cultuurhistorische waarde van boerderijlinten en de mogelijkheden om ontwikkelingen te combineren met behoud van landschappelijke kwaliteit.

Religieus erfgoed – Verder met religieus erfgoed

Op 20 november 2025 organiseerden we voor gemeenteambtenaren de bijeenkomst *Verder met religieus erfgoed: met óf zonder kerkervisie* bij Op Hodenpijl in Schipluiden. Het programma bestond uit praktijkpresentaties van drie kerkervisiegemeenten:

- Midden-Delfland: een landschappelijke benadering;
- Den Haag: accent op maatschappelijke functies en kansenwaaiers;
- Westland: een leerlijn voor kerkeigenaren van de Erfgoed Academie.

Daarnaast verzorgde de landelijke projectgroep Religieus Erfgoed een workshop over het balanceren van belangen bij religieus erfgoed. Daarbij bespraken zij een realistische casus. Er waren negentien deelnemers, van dertien verschillende gemeenten/organisaties.

Erfgoedexpeditie voor Statenleden en fractie-vertegenwoordigers

In het voorjaar van 2025 organiseerde het Erfgoedhuis een *erfgoedexpeditie* voor Statenleden en fractievertegenwoordigers. Drie voorbeeldprojecten werden bezocht waarin erfgoed een sleutelrol speelt bij grote ruimtelijke opgaven, gefinancierd vanuit gemeenten en de landelijke *Erfgoeddeal*: een klimaatbestendige binnenstad zonder hittestress in Leiden, het tegengaan van verdroging van landgoed Calorama in Noordwijk en gebiedsontwikkeling van de Noordrand in Wassenaar waarin agrarisch gebruik, natuur- en waterkwaliteit, biodiversiteit en erfgoedbehoud samenkomen.

Regiobijeenkomsten en werkatelier

Vanaf 2025 organiseren we jaarlijks in elke regio een regiobijeenkomst. Tijdens deze bijeenkomsten maken beleidsmedewerkers Erfgoed kennis met elkaar en gaan zij in gesprek over vooraf opgehaalde vragen en thema's. Waar relevant haken ook collega's uit andere beleidsdomeinen aan. Door het informele en laagdrempelige karakter stimuleren deze bijeenkomsten kennisuitwissing en betere samenwerking. De regiobijeenkomsten worden daarom jaarlijks herhaald.

De bijeenkomsten vonden plaats op het gemeentehuis of op een erfgoedlocatie in de regio. Waar mogelijk zijn de bijeenkomsten gecombineerd met een rondleiding om actuele vraagstukken te bespreken of toe te lichten. Elke bijeenkomst had een eigen karakter. Dat kwam door de samenstelling van de gemeenten en het wisselende erfgoedbestand.

Onderwerpen die centraal stonden, waren onder meer:

- erfgoedbeleid en VTH (Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving);
- agrarisch erfgoed en herbestemming;
- de rol van de Monumentenwacht;
- erfgoedbeleid en het vervolg op het programma *Erfgoed & Overheid*;
- korte stand van zaken binnen elke gemeente.

Naast deze bijeenkomsten hebben gemeenten een duidelijke behoefte aan werkateliers: thematische werksessies waarin deelnemers onder begeleiding van een specialist samen werken aan actuele vraagstukken of casuïstiek. In 2025 startten we daarom met een pilot om te verkennen welke vorm hiervoor het beste werkt. De eerste sessie was gericht op de Omgevingswet, met focus op het omgevingsplan en planregels. Deze sessie was zeer succesvol. Bij toekomstige werkateliers nodigen we ook ambtenaren uit andere beleidsvelden uit. Zo stimuleren we dat de domeinen samenwerken en kennis uitwisselen. Ook dragen we bij aan een verbetering van de keten.

A.1.2 Erfgoed als onderdeel van de culturele infrastructuur

Op 4 april 2025 organiseerden Erfgoedhuis Zuid-Holland, Kunstgebouw en provincie Zuid-Holland voor de vierde keer de bijeenkomst voor cultuur en erfgoedambtenaren. Dit jaar vond deze plaats in het Nationaal Onderwijsmuseum in Dordrecht en waren ook de wethouders aanwezig. Dit jaar waren ook de wethouders aanwezig. Het thema *Brede welvaart* stond centraal; de dagvoorzitter was Stephanie Afrifa. Aleid Brouwer gaf een *keynote* over brede welvaart en de relatie met erfgoed en cultuur. Daarna sprak Rinske Brand over cultuurgedreven gebiedsontwikkeling en de waarde van een *value case* naast de klassieke businesscase.

Tijdens het middagprogramma waren er excursies (onder andere naar de Kunstkerk, Weizigt en Cultureel Educatief Centrum Dordrecht) en een workshop over keuzes in het 'ravijnjaar' (bezuinigingen). Deze werden aangevuld met praktijkreflecties vanuit provincie en gemeenten. In totaal waren er zeventig deelnemers namens veertig gemeenten, van wie dertien wethouders.

A.1.3 Studiebijeenkomst Groen Erfgoed

Op 30 september 2025 werkte het Steunpunt samen met het landelijke Netwerk Groen Erfgoed Gemeenten aan een bijeenkomst in Het Park (Rotterdam) over beheer en instandhouding van historische stadsparken. Het netwerk is een initiatief van Stichting ERM, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Vereniging Stadswerk; voor deze editie sloot Erfgoedhuis Zuid-Holland aan als medeorganisator.

Het programma behandelde onder andere het herstel van de Rijswijkse landgoederenzone, de renovatie van Het Park (met het historische ontwerp van Zocher als uitgangspunt) in Rotterdam en de participatieve aanpak van het Leidse Singelpark. Deelnemers verkenden deze thema's in themawandelingen (ontwerp/visie, historie, beplanting).

Zij sloten af met een werksessie over de behoeften van gemeenten en de rol van het Netwerk. Er waren vijftig deelnemers, namens 35 gemeenten/organisaties

A.2 BELEIDSGERICHT ONDERZOEK

A.2.1 Immaterieel Erfgoed in Zuid-Holland

Immaterieel erfgoedgemeenschappen en -beoefenaars weten het Erfgoedhuis steeds beter te vinden. Ook bij gemeenten krijgt deze vorm van erfgoed meer aandacht. In 2025 breidden we het netwerk verder uit. Ook publiceerden we een handreiking over immaterieel religieus erfgoed voor gemeenten. Tot slot onderzochten we hoe het immaterieel erfgoed van de binnenvaartcultuur beter kan worden geborgd. Dat deden we samen met Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) en het Binnenvaartmuseum in Dordrecht.

In het voorjaar verscheen daarnaast de vijfdelige podcast *Spreek de Streek* over streektaal en dialect. De productie vroeg meer tijd dan verwacht. Toch leverde het project veel op: het onderwerp leeft en bereikt ook nieuw publiek dat het Erfgoedhuis eerder minder kende. De podcast kreeg bovendien veel aandacht in regionale en lokale media.

A.2.2 Kerkervisie en kerkelijke gemeenschappen

A | Ondersteunen van het netwerk van gemeenten met een kerkervisie

Op 23 april 2025 organiseerden we een presentatie over immaterieel erfgoed en kerkervisies. Deze presentatie vond plaats tijdens een webinar van het programma *Toekomst Religieus Erfgoed* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Het publiek bestond uit ambtenaren en andere geïnteresseerden. Daarnaast organiseerden we op 20 november samen met het provinciale steunpunt een bijeenkomst bij Op Hodenpijl in Schipluiden.

B | Ondersteunen en faciliteren van de jaarambities van het Platform Religieus Erfgoed Zuid-Holland

Het Erfgoedhuis ondersteunt het Platform Religieus Erfgoed. Als onderdeel daarvan vervult het de rol van secretaris. Daarnaast hebben we concreet bijgedragen aan enkele ambities die binnen het platform zijn geformuleerd.

Bijdrage aan leerlijn

Het Erfgoedhuis ondersteunde de pilot-leerlijn *Behoud je kerkgebouw* voor kerk-eigenaren. De Erfgoed Academie ontwikkelde deze cursus eerder voor Overijssel, waar deze positief werd ontvangen. Dat leidde tot het initiatief om de cursus ook in Zuid-Holland aan te bieden, aangevuld met lokale voorbeelden.

De leerlijn werd als pilot uitgevoerd in opdracht van de gemeente Westland, in eerste instantie voor kerkeigenaren uit het Westland. Omdat er nog plaatsen beschikbaar waren, konden ook eigenaren uit enkele omliggende gemeenten deelnemen. Het plan is om de leerlijn in een volgende editie opnieuw aan te bieden, mogelijk voor een andere regio of

voor een bredere groep binnen de provincie. Daarbij nemen we de evaluatie van de eerste editie en de de input uit een bijeenkomst met ambtenaren mee.

Hackathon voor studenten – 16 en 17 oktober

Om jongeren te betrekken bij religieus erfgoed organiseerde het Erfgoedhuis, in opdracht van de provincie, een hackathon met verschillende opleidingen. Tijdens deze tweedaagse werkten studenten in hoog tempo aan erfgoedvraagstukken. De hackathon liet zien hoe nieuwe perspectieven van studenten kunnen bijdragen aan het denken over de toekomst van religieus erfgoed.

Op 17 oktober kregen gedeputeerde Meindert Stolk, wethouder erfgoed in Wassenaar Ronald Zoutendijk en directeur-bestuurder van het Erfgoedhuis Marielle Hendriks een eerste preview van de resultaten. Later die avond konden genodigden, waaronder veel omwonenden, het verlichte kasteel beleven.

A.2.3 Inventarisatie kansen klimaat en erfgoed

Naar aanleiding van gesprekken met gemeenten en met deelnemers aan de workshops rond de klimaatrisicoscan voor erfgoed (2024) hebben we de kansen voor erfgoed binnen klimaatopgaven verkend. Deze inventarisatie vormde de eerste vervolgstap op de uitgevoerde risicoscan. We brachten inspirerende Zuid-Hollandse praktijkvoorbeelden in kaart waarin erfgoed een rol speelt bij klimaatadaptatie en mitigatie. Ook vertaalden we relevante landelijke discussies en initiatieven naar de Zuid-Hollandse praktijk.

Voor de *Steunpuntkennisbank* in ontwikkeling maakten we samen met archeoloog en journalist Ruurd Kok drie artikelen: interviews met gemeenten, een inleidend artikel en een afsluitend stuk. De reeks richtte zich op de praktijk:

- Hoe pakken gemeenten de klimaatopgaven aan?
- Welke rol kan erfgoed daarin spelen?
- Welke kansen, dilemma's en leermomenten komen naar voren?

Met deze publicaties inspireerden we gemeenten en boden we handvatten om erfgoed een betekenisvolle plek te geven binnen de bredere opgaven rond een klimaatbestendige leefomgeving. Ook deze artikelen worden in 2026 gepubliceerd op de corporate website.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
A Beleidsgerichte informatie en beleidsgericht onderzoek	4.020	4.518	112,4

B

Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties

Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties zijn onontbeerlijk om erfgoed beschikbaar te houden voor de samenleving. De activiteiten binnen dit thema zijn erop gericht het Zuid-Hollandse erfgoedveld te ondersteunen om hun taak optimaal uit te voeren (indirect). Daarnaast voert het Erfgoedhuis zelf een aantal taken uit om erfgoedcollecties te ontsluiten.

B.1 DIGITALISERING ERFGOEDCOLLECTIES ZUID-HOLLAND

Gebruikers willen digitaal erfgoed op hun eigen manier kunnen ontdekken en gebruiken. Daarom ondersteunde het Erfgoedhuis in 2025 erfgoedorganisaties bij het digitaliseren en ontsluiten van collecties. Dat gebeurde in lijn met de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed 2025–2028. Daarbij hanteerden we een integrale benadering. Dit betekent dat we bekijken hoe organisaties omgaan met hun fysieke en digitale collectie: hebben ze de juiste infrastructuur, technische kennis en financiën in huis? Of hebben zij nog ondersteuning nodig?

We organiseerden verschillende cursussen waarmee erfgoedorganisaties hun rol als bronhouder verder konden versterken. Onderwerpen waren onder meer:

- collecties fotograferen;
- Tweede Wereldoorlogcollecties digitaliseren en ontsluiten;
- een informatiebeleidsplan opstellen;
- de digitale organisatie versterken, bijvoorbeeld op het gebied van cybersecurity.

Tijdens een studiemiddag verkenden deelnemers bovendien de kansen en risico's van artificial intelligence (AI) voor erfgoedorganisaties.

De provincie Zuid-Holland heeft de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed opgenomen in zijn *Beleidsperspectief Erfgoed en Cultuur*. Via de erfgoedtafels van de provinciale erfgoedlijnen informeerden we organisaties en gemeenten over werken volgens deze strategie. Samen met de provincie verkennen we daarnaast hoe subsidievoorwaarden beter kunnen aansluiten op de uitgangspunten van de strategie.

In 2024 zijn we gestart met de *Datawerkplaats*. Via advies, cursussen en kennisproducten ondersteunen we erfgoedorganisaties bij het verbeteren van de datakwaliteit van hun digitale collecties en het verbinden van hun collecties met die van andere instellingen. Met financiering vanuit het Netwerk Digitaal Erfgoed (mede mogelijk gemaakt door het ministerie van OCW) konden we ook in 2025 de Datawerkplaats voortzetten.

Daarnaast ontwikkelden we verschillende kennisproducten voor het erfgoedveld. Zo verschenen twee video's over studiofotografie: *Camera-instellingen* en *Lichtgebruik*. Ook maakten we twee factsheets: over het borgen van digitalisering in beleid en over het registreren van collecties die niet in eigendom zijn van een organisatie. Deze materialen worden op termijn ook ontsloten via de landelijke [OPEN Kennisbank](#).

B.2 ARCHEOLOGIEHUIS ZUID-HOLLAND

In 2025 verkende het Erfgoedhuis hoe een toekomstgerichte en inclusieve tentoonstellingsruimte in het Archeologiehuis kan worden ingericht volgens de principes van

het Verdrag van Faro. Hiervoor startten we een samenwerking met Bibliotheek Rijn en Venen en archeoloog Julia Chorus. Dit resulteerde in een pilot voor een tweedelige Archeohotspot in Alphen aan den Rijn, die in 2026 van start gaat.

B.3 PROVINCIALE COLLECTIE ZUID-HOLLAND

Het Erfgoedhuis brengt de provinciale collectie van Zuid-Holland jaarlijks onder de aandacht van het erfgoedveld. In 2025 stond de bijeenkomst in het teken van de herdenking van 80 jaar vrijheid, met aandacht voor sporen van de Tweede Wereldoorlog in archieven. Samen met de provincie Zuid-Holland en het Nationaal Archief organiseerden we de studiedag De Tweede Wereldoorlog: een archief vol verhalen, met ruim zestig deelnemers.

Tijdens de bijeenkomst lieten verschillende sprekers zien hoe archiefbronnen uit deze periode kunnen worden gebruikt voor onderzoek en publieksverhalen. Zo nam historicus Hjalmar Teunissen de aanwezigen mee hoe hij diverse bronnen over deze historische periode combineert om tot een publieksvriendelijke publicatie te komen. Provincie-archivaris Peter Diebels gaf een inkijk in onderzoek in provinciale en nationale archieven. Tot slot liet onderzoeker Nick Warmerdam zien hoe historische foto's kunnen worden ingezet in onderzoek.

De dag werd afgesloten met een rondleiding langs de tijdelijke tentoonstelling *Op de vlucht voor Hitler*, een fotorondleiding door de binnenstad en een bezoek aan het depot van het Nationaal Archief. Na afloop zijn de belangrijkste inzichten en presentaties gebundeld in een artikel.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
B Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties	1.387	1.161	83,7

Toelichting

In 2025 hebben we ongeveer 16% minder uren besteed dan begroot. Dit komt voornamelijk doordat we een aantal grotere projecten in dit jaar hebben voorbereid en opgezet, terwijl we ze pas in 2026 gaan uitvoeren. De voor 2025 begrote uren realiseren we hierdoor grotendeels in 2026. Dit geldt onder andere voor de duurzame inrichting van de tentoonstellingsruimte in het Archeologiehuis. Daarnaast verliep de organisatie van de bijeenkomst rondom de provinciale collectie Zuid-Holland efficiënter dan vooraf verwacht. Het programma was snel rond, waardoor er minder afstemming en voorbereiding nodig was dan begroot.

C

Debat en reflectie

Het beleidsveld erfgoed evolueert en verandert constant. Het is daarom nodig het debat te voeren, te reflecteren op de ontwikkelingen en vast te stellen wat deze betekenen voor de visie op en omgang met erfgoed. We organiseren hiertoe activiteiten voor de achterban van het Erfgoedhuis of activiteiten gericht op het functioneren van het Erfgoedhuis in provinciale, nationale en internationale netwerken. Hierdoor zijn we beter in staat onze doelgroepen te bedienen.

C.1 ACTIVITEITEN EN NETWERKEN VOOR DE BREDE ACHTERBAN

C.1.1 Jaarlijkse Erfgoeddag

De Erfgoeddag vond op 2 oktober plaats in de Sint-Janskerk in Gouda en stond in het teken van het thema *Verken de grenzen!* Tijdens de dag kwamen onderwerpen aan bod zoals identiteitsvorming, het bereiken van nieuwe doelgroepen, internationale samenwerking en verschillende vormen van erfgoed.

De dag begon met een *keynote* van Femke Haijtema, directeur van Museum Gouda. Zij vertelde openhartig hoe het museum zoekt naar manieren om álle Gouwenaren aan te spreken. De 263 deelnemers konden daarnaast kiezen uit verschillende deelsessies en werden uitgenodigd om met elkaar in gesprek te gaan over nieuwe perspectieven op erfgoed. Net als in 2024 was een groot deel van de bezoekers voor het eerst aanwezig op de Erfgoeddag. In 2025 organiseerde het Erfgoedhuis de Erfgoeddag voor het eerst sinds enkele jaren weer volledig zelf.

C.1.2 Jaarlijkse Vrijwilligersdag

De jaarlijkse Vrijwilligersdag, georganiseerd samen met De Groene Motor, vond op 14 juni plaats bij Droogdok Jan Blanken in Hellevoetsluis. Ongeveer 130 vrijwilligers uit het groen en het erfgoed werden deze dag in het zonnetje gezet.

De dag werd geopend door gedeputeerden Meindert Stolk en Anne Koning, samen met de directeurs van het Erfgoedhuis en het Zuid-Hollands Landschap. Daarna konden deelnemers kiezen uit verschillende activiteiten en was er volop ruimte voor ontmoeting en uitwisseling. Medewerkers van het Erfgoedhuis en De Groene Motor begeleidden de activiteiten en verzorgden de organisatie op de dag zelf.

C.1.3 Jaarlijkse netwerkdag archeologie

Tijdens de Netwerkdag Archeologie op 18 september stond de relatie tussen archeologie, water, landschap en klimaat centraal. De dag begon met een excursie naar educatief archeologisch erf Masamuda, waar klimaatverandering en landschapsontwikkeling in de praktijk werden besproken. In Museum Vlaardingen volgden lezingen over de wisselwerking tussen mens en klimaat door de tijd heen en de gevolgen van klimaatverandering voor het archeologisch bodemarchief. In totaal sloten er 56 deelnemers aan.

In de gesprekken met deelnemers kwam ook de waarde van (lokale) archeologische kennis voor actuele klimaatopgaven naar voren, evenals de rol van amateurarcheologen in onderzoek en bewustwording. Het Erfgoedhuis bouwt hierop voort binnen het programma Weerbaar erfgoed. Ook blijven we dit thema binnen het archeologienetwerk agenderen.

C.1.4 Netwerk vrijwilligers in de archeologie

In 2025 stonden drie bijeenkomsten voor de archeologische achterban gepland. Een daarvan, een online spreekuur, is wegens geringe aanmeldingen verplaatst naar 2026.

Op 16 januari organiseerde het Erfgoedhuis een bijeenkomst over archeologisch data-beheer, met aandacht voor het vinden, onderbrengen en verbinden van archeologische data en collecties. Deelnemers benoemden drie belangrijke uitdagingen:

1. versnipperde systemen met beperkte uitwisselbaarheid;
2. gebrek aan capaciteit en technische expertise;
3. onvoldoende aansluiting van bestaande systemen op de eisen van archeologisch collectie- en databeheer.

In 2026 starten OPEN en het Netwerk Digitaal Erfgoed daarom een verkenning van archeologische datastromen en collectiebeheer.

Op 10 mei was het eerste *Portable Antiquities of the Netherlands (PAN) event*. Daar kwamen vrijwilligers, archeologische werkgroepen en voor het eerst ook metaal-detectoristen samen om vondsten te registreren en te onderzoeken. Het evenement vond plaats in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden en bracht ongeveer dertig deelnemers samen. Zij namen uiteenlopende vondsten mee, variërend van Romeinse munten en gemmen tot aardewerk en objecten uit de Tweede Wereldoorlog. Een bijzonder object was een vizier van een vermoedelijk veertiende-eeuwse helm.

Tijdens de bijeenkomst werden vondsten gefotografeerd, gedocumenteerd en geregistreerd in de database van PAN. Specialisten gaven toelichting op de objecten en voerden waar nodig materiaalanalyses uit. Het event liet zien hoe particuliere vondsten kunnen bijdragen aan archeologisch onderzoek en kennis over het verleden. In 2026 volgt een tweede PAN-event.

C.1.5 Molennetwerk

Het Molennetwerk organiseerde in 2025 twee bijeenkomsten. In totaal namen aan beide bijeenkomsten 133 deelnemers deel. De voorjaarsbijeenkomst vond op 10 april plaats in Delft en stond in het teken van het thema *Rondom de molen: van biotoop tot roerend erfgoed*. Deelnemers kregen presentaties over het *Jaar van de Molenbiotoop 2025*, *Collecties buiten musea* en *Collecties op molens* en bezochten aansluitend Molen De Roos.

De netwerkdag op 25 september in Zoeterwoude-Rijndijk ging over molens en (brand) veiligheid. Sprekers gingen onder meer in op brandpreventie en herstel na brand. Daarnaast werd aandacht besteed aan nieuw onderzoek naar de rol van vrouwen op poldermolens. In de middag bezochten deelnemers drie molens van de Rijnlandse Molenstichting.

In 2025 hebben we bovendien de digitale handreiking *Het molenerf van koren- en industriemolens* afgerond. Deze publicatie biedt praktische handvatten voor eigenaren, molenaars, overheden en erfgoedorganisaties die nadenken over de toekomst van molenerven.

De activiteiten van het Molennetwerk en andere molenorganisaties zijn gedurende het jaar gedeeld via de website, nieuwsbrief en sociale media.

C.1.6 Netwerk agrarisch erfgoed

Het Erfgoedhuis organiseerde in 2025 opnieuw de jaarlijkse bijeenkomst *Boerenbont* voor eigenaren van agrarisch erfgoed. De nadruk van deze bijeenkomst lag op netwerkvorming en onderlinge uitwisseling. De bijeenkomst vond plaats op 12 december in de herbestemde schuur van De Brielse Boer in Zwartewaal en trok ongeveer negentig deelnemers.

Op verzoek van deelnemers stonden praktijkervaringen centraal, met name rond herbestemming, renovatie en aanpassing van boerderijen. Enkele eigenaren die betrokken zijn (geweest) bij grote herbestemmingsprojecten bespraken hun ervaringen, kansen en uitdagingen. Ook kwam het thema erfdelen – gemeenschappelijk wonen op een voormalig boerenerf – aan bod.

Daarnaast was er ruimte voor praktische informatie. De nieuwe Aanjager Herbestemmen Rijksmonumenten bij de provincie Zuid-Holland, Pia van Toorn, stelde zich voor. Ook gaf de projectleider van de erfgoedlijn Landgoederenzone, Hanneke Nuijten, een toelichting op subsidiemogelijkheden voor eigenaren. De aanwezigen waardeerden vooral het delen van praktijkervaringen. Deze vorm van onderlinge uitwisseling vormt daarom ook het uitgangspunt voor de Boerenbont-bijeenkomst in 2026.

Werkgroep landbouwcollecties

De werkgroep *Netwerkvorming landbouwcollecties* organiseerde op 22 oktober verder een bijeenkomst bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in Amersfoort. In deze werkgroep werken Erfgoedhuis Zuid-Holland, Erfgoed Brabant, Erfgoed Gelderland, de RCE, het Nederlands Openluchtmuseum en het Centrum voor Agrarische Geschiedenis samen.

De werkgroep heeft in 2024 een subsidie aangevraagd bij het programma E-RIHS voor het ontwikkelen van een thesaurus voor roerend agrarisch erfgoed. Deze aanvraag werd begin 2025 gehonoreerd. Binnen dit project organiseerde het Erfgoedhuis op 8 oktober de cursus *Starten met digitaliseren van je agrarische collectie*, waaraan vijftien deelnemers deelnamen. We waren daarnaast partner in het project *Thesaurus Agrarisch Roerend Erfgoed*.

C.1.7 Ondersteuning historische verenigingen

In 2025 voerde het Erfgoedhuis gesprekken met historische verenigingen en gemeenten om te verkennen hoe de samenwerking en communicatie momenteel verlopen en waar ondersteuning nodig is. Tegelijkertijd werkten we aan een beter overzicht van het netwerk van historische verenigingen in Zuid-Holland. Waar nodig gaven we advies of brachten we partijen met elkaar in contact.

C.1.8 Netwerk conflictarcheologie

2025 was het jaar waarin 80 jaar vrijheid werd herdacht. Daarom kreeg de archeologie van de Tweede Wereldoorlog in Zuid-Holland bijzondere aandacht. Op 23 oktober, tijdens een thematische bijeenkomst in het Atlantikwall Museum Noordwijk, stonden recente onderzoeksresultaten en actuele vraagstukken binnen de conflictarcheologie centraal. Bijzondere aandacht ging uit naar het onderzoek van vele vrijwilligers. Zo werd ingegaan op de ontwikkeling van het Atlantikwall Museum Noordwijk, dat in meer dan twintig jaar tijd door vrijwilligers is opgebouwd en is uitgegroeid tot een indrukwekkend museumcomplex.

In het inhoudelijke programma stonden recente onderzoeksprojecten en burgerinitiatieven centraal. Peter de Krom (adviseur Zuid-Hollands Landschap) presenteerde het natuurherstelproject in het Vinetaduin, waar natuurherstel leidde tot kansen voor onderzoek naar bunkers, loopgraven en veldversterkingen. Het werk aan het duin was een nauwe samenwerking van onder andere Archeologie Rotterdam (BOOR), terreinbeheerders, vrijwilligers en detectorzoekers.

Bart Corver (Archeologie Rotterdam) besprak de betekenis van WOII-sporen in en rond Rotterdam en de vraag naar betere bescherming van dit oorlogserfgoed. Tom van Hooff (Stichting Bunkerdorp) deelde de voortgang in Bunkerdorp Egmond (bij het voormalige vliegveld Bergen) en de praktijkvragen rond vondstregistratie, vrijwilligerscoördinatie en zorgvuldig omgaan met militair erfgoed. Als primeur werd een interactieve GIS-kaart voor Tweede Wereldoorlogserfgoed geïntroduceerd door Stichting Menno van Coehoorn.

De bijeenkomst benadrukte dat conflictarcheologie vraagt om een hechte samenwerking tussen onderzoekers, overheden en vrijwilligers. Tegelijk biedt zij nieuwe kansen voor kennisdeling en publieksbereik, van lokale initiatieven zoals het Atlantikwall Museum Noordwijk en Bunkerdorp Egmond tot landelijke tools zoals de WOII-GIS-kaart. Tijdens deze middag sloten 32 deelnemers aan.

C.1.9 Vervolg op de studiereeks koloniaal erfgoed

A | Integreren van koloniaal erfgoed in activiteiten en bijeenkomsten

Koloniaal erfgoed kwam als thema terug in onderdelen van meerdere bijeenkomsten. Zo kreeg het thema aandacht tijdens de inspiratiebijeenkomst *Nieuwe verhalen, nieuwe*

gezichten op 28 maart, de bijeenkomst voor beleidsmakers Erfgoed en cultuur op 4 april en de Erfgoeddag op 2 oktober.

Daarnaast organiseerde het Erfgoedhuis samen met Wikimedia Nederland en provincie Zuid-Holland de driedaagse cursus *Zuid-Hollands koloniaal erfgoed zichtbaar op Wikipedia*. Veertien deelnemers maakten de verhalen over het koloniaal erfgoed en de geschiedenis van het slavernijverleden van Zuid-Holland beter vindbaar op Wikipedia. Daarbij maakten we expliciet ruimte voor verschillende perspectieven (meerstemmigheid).

B | Ontwikkeling van een concreet projectidee of nieuwe samenwerking rond koloniaal erfgoed binnen de erfgoedlijnen

In aansluiting op het project *Draden van ons Nederlandse slavernijverleden* organiseerden we op 31 mei een stadswandeling voor acht deelnemers over het koloniale en slavernijverleden in Leiden. Daarnaast ondersteunden we op 28 juni de rondleiding *Sporen van slavernij* in de Grote Kerk in Den Haag.

We kregen vragen uit de praktijk van onder meer de Grote Kerk in Den Haag en Kasteel Duivenvoorde, onderdeel van de erfgoedlijn Landgoederenzone. Daarom startten we een pilottraining over het rondleiden rond koloniaal erfgoed op erfgoedlocaties. Lea van der Vinde verzorgde deze training vanuit haar ervaring bij het Mauritshuis. Aan de pilot namen zeven vrijwilligers en de conservator van Kasteel Duivenvoorde deel, samen met vrijwilligers van de Grote Kerk in Den Haag. Na een positieve evaluatie werken we aan een vervolg, zodat we deze training ook aan vrijwilligers van andere erfgoedlocaties kunnen aanbieden.

C | Ondersteuning bij netwerkvorming en kennisuitwisseling tussen ambtenaren

Andere organisaties organiseerden al bijeenkomsten over koloniaal erfgoed voor gemeenten. Daarom hebben we voor gemeenten geen aparte bijeenkomst opgezet. Wel nam het Erfgoedhuis deel aan verschillende bijeenkomsten over dit thema, onder meer georganiseerd door het landelijke Leernetwerk Doorwerking Slavernijverleden, de Nederlandse Kastelenstichting en de gemeenten Den Haag en Gouda.

Waar mogelijk gaven we advies over dit onderwerp en brachten we partijen met elkaar in contact wanneer er vragen binnenkwamen.

C.2 ACTIVITEITEN EN NETWERKEN VOOR ERFGOEDPROFESSIONALS

C.2.1 Netwerkbijeenkomsten gemeentelijke en regionale archeologen

In 2025 vonden drie bijeenkomsten plaats voor het netwerk van gemeentelijke en regionale archeologen. Hieraan nam een vaste groep van tien tot vijftien archeologen deel, afkomstig uit zowel grote als kleinere Zuid-Hollandse gemeenten.

Tijdens de bijeenkomsten stonden verschillende actuele thema's centraal, waaronder de herwaardering van terreinen van provinciaal archeologisch belang, de impact van ruimtelijke transitie op archeologie, klimaatproblematiek en systemen voor archeologische advisering en automatisering bij gemeenten. Daarnaast was er ruimte voor het uitwisselen van ervaringen, werkwijzen en actuele ontwikkelingen. Vanwege de vele onderwerpen is besloten de bijeenkomsten met een half uur te verlengen.

C.2.2 Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen

Ook in 2025 ondersteunde Erfgoedhuis Zuid-Holland de Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen (KZHA) in haar doelstellingen. Zo kwam de Kring bij elkaar tijdens diverse bestuursvergaderingen en algemene ledenvergaderingen. Tijdens inhoudelijke bijeenkomsten zijn thema's zoals de ontsluiting van regiotermen, de Capstonemethodiek om e-mail te archiveren en het gebruik van AI in werkprocessen aan de orde gekomen.

C.2.3 Museumplatform Zuid-Holland

Het Museumplatform Zuid-Holland groeide in 2025 door naar 95 deelnemers. Het aantal aangesloten musea en historische verenigingen nam daarmee opnieuw licht toe.

Het Museumplatform organiseerde twee bijeenkomsten. Op 26 maart vond in Museum Sophiahof in Den Haag een bijeenkomst plaats over digitale strategie en de vragen die daarbij komen kijken voor erfgoedinstellingen. Op 17 november volgde in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden een themamiddag over educatie, met aandacht voor hoe erfgoedinstellingen beter kunnen aansluiten bij de wensen en eisen van scholen. Beide bijeenkomsten werden door ongeveer dertig deelnemers bezocht.

In 2025 gaf het Erfgoedhuis veel advies aan musea en andere instellingen die collecties beheren. Voorbeelden van instellingen die ondersteuning kregen zijn Werelderfgoed Kinderdijk, Hortus Botanicus TU Delft, Stoomtrein Katwijk-Leiden, het Gorcums Museum, Museum Voorschoten en het Nederlands Fotomuseum. De vragen hadden vooral betrekking op collectiebeheer, collectiebeleid, beveiliging en toetreding tot het Museumregister, het digitaliseren van collecties, het bereiken van nieuwe doelgroepen en financiën.

In 2025 startten we eveneens met de *Museum Monitor Zuid-Holland*. Hiermee konden vooral kleine en middelgrote musea publieksonderzoek uitvoeren. In samenwerking met onderzoeksbureau R2 Research zetten we een systeem met een online enquête op dat aansluit op de landelijke *Museum Monitor*.

De 22 deelnemende musea en erfgoedinstellingen verzamelden in 2025 bezoekersdata en ontvingen elk kwartaal een update van hun resultaten. Het Erfgoedhuis ondersteunde de deelnemers bij het uitvoeren van het onderzoek en het vergroten van de respons. Begin 2026 zijn de resultaten gepresenteerd.

C.2.4 Deelname externe netwerken

Het Erfgoedhuis is actief in verschillende landelijke netwerken voor kennisdeling en samenwerking binnen de erfgoedsector. Zo heeft het Erfgoedhuis zitting in het bestuur van het Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM). Dit netwerk werkt nauw samen met het Organisatie Provinciale Erfgoedorganisaties Nederland (OPEN), dat in 2023 een stichting heeft opgericht waarin het LCM op korte termijn zal opgaan. Via deze samenwerking onderhoudt het Erfgoedhuis nauwe contacten met onder meer het Netwerk Digitaal Erfgoed, de Nederlandse Museumvereniging, het Museumregister en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Daarnaast nemen adviseurs van het Erfgoedhuis deel aan verschillende landelijke netwerken, zoals het Netwerk Steunpunten Cultureel Erfgoed (NSCE) en AVA_Net, het centrale netwerk voor audiovisuele collectiehouders.

Binnen de vakgroep Museumconsulenten van OPEN stonden in 2025 onder meer de ontwikkeling van een kennisbank, de Museumnorm 2025 en de veiligheid van erfgoed op de agenda. Ook leverde het Erfgoedhuis een bijdrage aan het Vlaams-Nederlandse museummagazine Museumpeil. In 2025 verschenen twee edities, met als thema's internationale samenwerking en artificial intelligence. Medewerkers van het Erfgoedhuis leverden artikelen en inhoudelijke bijdragen. Tot slot nam het Erfgoedhuis deel aan het platform Geërfd Goed, waarin erfgoedprofessionals kennis uitwisselen over nalatenschappen van kunstenaars. In mei 2025 organiseerde dit platform een bijeenkomst over dit onderwerp.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
C Debat en reflectie	3.039	3.427	112,7

D

Collectieve vertegenwoordiging en promotie van het Zuid-Hollandse erfgoed

Dit zijn alle activiteiten die erop gericht zijn om het erfgoedlijnenbeleid van de provincie Zuid-Holland te ondersteunen. Meer in algemene zin helpen deze activiteiten het erfgoed in de provincie Zuid-Holland te promoten en voor het publiek toegankelijk te maken.

D.1 COMMUNICATIE EN PR-WERKZAAMHEDEN

Onze communicatie richtte zich op informeren, binden en activeren, met de websites als belangrijkste kanalen (corporate website erfgoedhuis-zh.nl en verhalenwebsite geschiedenisvanzuidholland.nl). Het aantal websitebezoeken daalde naar respectievelijk 29.825 (-6%) en 131.885 (-23%). Dit kwam mede door strengere cookieregels en anderzijds door veranderend zoekgedrag via AI-tools, zoals ChatGPT en het AI-overzicht van Google. Daarom sturen we sterker op conversies. Bij het Erfgoedhuis betekenen conversies bijvoorbeeld dat websitebezoekers zich aanmelden of een document downloaden. In 2025 ontvingen we 917 aanmeldingen (+46%) en werden 2.563 bestanden gedownload (+30%).

Onze twee websites zijn technisch geüpgraded naar een nieuwere versie van het content-managementsysteem (cms) voor een betere veiligheid. De digitale toegankelijkheid van de websites werd aangepakt, volgens de richtlijnen van de Web Content Accessibility Guidelines 2.2 (WCAG 2.2). Na controle bleek dat de websites nog niet voldoen aan de vereiste A-score; daarom loopt dit traject door in 2026.

Op de corporate website van Erfgoedhuis Zuid-Holland publiceerden we 58 nieuwsberichten en 51 activiteitenpagina's. E-mailmarketing en sociale media bleven essentieel: we verstuurden 25 nieuwsbrieven (\pm 9.000 abonnees) en 98 activiteitenmailings. Via vier persberichten benaderden we media, onder meer rond de documentaire over Streekmuseum Jan Anderson. Op geschiedenisvanzuidholland.nl verschenen 39 nieuwe verhalen binnen vier erfgoedthema's (Maritiem-industrieel erfgoed, 80 jaar vrijheid, Sport en Wonen).

D.2 ERFGOEDLIJNENONDERSTEUNING

In het voorjaar organiseerde het Erfgoedhuis de bijeenkomst *Nieuwe Verhalen, Nieuwe Gezichten* voor deelnemers aan de erfgoedtafels van de provincie Zuid-Holland. Meer dan tachtig deelnemers namen deel aan presentaties en gesprekken over nieuwe perspectieven op erfgoed. Sprekers gingen onder meer in op:

- re-enactment (het nauwkeurig naspelen of uitbeelden van historische gebeurtenissen);
- ambachten als manier om jongere doelgroepen te bereiken;
- toegankelijkheid van erfgoed;
- LHBTIQ+-geschiedenis en het koloniale verleden van landgoederen en buitenplaatsen.

Maartje Duin vertelde over haar persoonlijke onderzoek naar haar familiegeschiedenis en de motivatie daarachter.

D.2.1 Atlantikwall

Het Erfgoedhuis ondersteunde de erfgoedlijn Atlantikwall door aanwezig te zijn bij de erfgoedtafelbijeenkomsten, te notuleren en door actief deel te nemen aan de werkgroepen Betere bescherming, Herijking, Educatie en Professionalisering. Deze werkgroepen zijn een direct voortvloeisel uit het in 2023 vastgestelde *Koersdocument erfgoed-*

lijn Atlantikwall 2030. Actualisatie van de doelstellingen. In 2025 zijn de zestien fiets- en wandelroutes geactualiseerd en is gestart met een opzet voor het schrijven van een handreiking voor de omgang met restanten van de Atlantikwall voor gemeenten.

D.2.2 Historisch Haringvliet

Het Erfgoedhuis ondersteunde de erfgoedlijn Historisch Haringvliet door deel te nemen aan erfgoedtafelbijeenkomsten en themasessies voor projectindieners. Ook droegen we actief bij aan de werkgroep Communicatie.

In de zomer van 2025 verscheen het jaarlijkse *Erfgoedmagazine*, waarin nieuwe projecten uit de erfgoedlijn voor een breed publiek worden gepresenteerd. Daarnaast hebben we samen met Eilanden-Nieuws korte video's gemaakt over verschillende erfgoedlocaties, bedoeld voor gebruik op sociale media.

D.2.3 Landgoederenzone Zuid-Holland

Binnen de erfgoedlijn Landgoederenzone ondersteunde het Erfgoedhuis in 2025 verschillende initiatieven op het gebied van onderzoek, publieksbereik en kennisdeling. Ook zorgden we voor de verslaglegging van de bijeenkomsten.

Daarnaast werkten we verder aan de ontwikkeling van een fietsroute langs landgoederen in Wassenaar, die bezoekers kennis laat maken met de geschiedenis en het landschap van de zone. De route wordt naar verwachting in 2026 gepubliceerd.

Ook kreeg het project *Moestuinen op buitenplaatsen* een vervolg. In een tweede fase van het inventarisatieproject hebben we de bestaande inventarisatie aangevuld en verdiept; dat deden we samen met de werkgroep Moestuinen. In mei 2025 verscheen de handreiking *Breng de moestuin weer tot leven*, een initiatief van deze werkgroep en een uitgave van het Erfgoedhuis. De handreiking biedt eigenaren en beheerders praktische handvatten voor het herstellen en opnieuw benutten van historische moestuinen op landgoederen.

D.2.4 Neder-Germaanse Limes Zuid-Holland

In 2025 ondersteunde het Erfgoedhuis de erfgoedlijn Neder-Germaanse Limes. We gaven advies, bereidden erfgoedtafels voor en begeleidden projectvoorstellen. Daarnaast werden binnen het Limes Coördinatie Team twee onderzoeken uitgevoerd naar publieksbereik en communicatie:

- één om een koersdocument voor de Limesgemeenten voor te bereiden;
- één onder deelnemers van de erfgoedtafel.

Verder stelden we de kwartaalkalenders met Limes-evenementen samen, actualiseerden en verspreidden we de Limespaspoorten uit 2017 en begeleidden we het socialmedia-redactieoverleg. In dit overleg worden nieuws en publiekscommunicatie afgestemd.

D.2.5 Oude Hollandse Waterlinie

De erfgoedlijn Oude Hollandse Waterlinie (OHW) bevindt zich na het jubileumjaar in 2022 in een nieuwe fase. De betrokken partijen binnen het netwerk willen de samenwerking graag voortzetten. Daarom hebben zij in 2025 ingezet op een herstructurering van de erfgoedlijn, met als doel het netwerk zelfstandiger te laten functioneren en minder afhankelijk te maken van projectsubsidies. Tijdens twee tafelbijeenkomsten verkenden deelnemers gezamenlijk mogelijke richtingen voor de toekomst.

Uit deze bijeenkomsten kwamen drie speerpunten naar voren voor de komende jaren:

1. een jaarlijks OHW-evenement organiseren;
2. de erfgoedtafel voortzetten in een compactere vorm;
3. de samenwerking met andere netwerken en platforms versterken.

In 2026 worden deze lijnen verder uitgewerkt in concrete activiteiten.

D.2.6 Trekvaarten

De belangstelling voor het onderwerp trekvaarten groeit, mede door de uitbreiding van de erfgoedlijn met de historische trajecten Leiden–Utrecht (Oude Rijn) en Gouda–Amsterdam. In 2025 verzorgde het Erfgoedhuis publiekslezingen in onder meer Alphen aan den Rijn (twee keer), Koudekerk aan den Rijn en Leiderdorp. Ook gaven we voor erfgoedvereniging Bond Heemschut een online lezing over het erfgoed van de trekvaarten en het belang van behoud.

Door deze uitbreiding is ook het kernteam van de erfgoedlijn groter geworden. Tijdens een startbijeenkomst in het voorjaar werkten we in de nieuwe samenstelling aan de eerste stappen voor het ambitiedocument dat we in 2026 gaan opstellen.

D.2.7 Maritieme Industrie (voorheen Waterdriehoek)

De erfgoedlijn Maritieme Industrie kon in 2025 rekenen op een flink aantal bijeenkomsten. Dat kwam mede door een extra financieringstranche vanwege het grote aantal nieuwe deelnemers aan de lijn. Daarnaast is onder leiding van Abe Veenstra het *Ambitiedocument erfgoedlijn Maritieme Industrie* opgesteld. Hij deed dit in samenwerking met erfgoedtafelleden; ook organiseerde hij een brede sessie met experts en een begeleidingscommissie. Het Erfgoedhuis nam actief deel aan deze bijeenkomsten en hielp mee met de begeleiding ervan. Ook hebben we kritisch meegelezen met de verschillende concepten van het ambitiedocument.

Verder hebben we een groot aantal nieuwe verhalen over dit thema op de website geschiedenisvanzuidholland.nl geplaatst. We deden dit naar aanleiding van erfgoedtafelbijeenkomsten en inzendingen van tafelleden. Tot slot zijn we in december een vooronderzoek gestart naar het opstellen van een *Atlas van de Maritieme Industrie*.

Dat is een publicatie waarin we alle bijzondere facetten van deze erfgoedlijn aan een breed publiek kunnen presenteren.

D.3 HET VERHAAL VAN ZUID-HOLLAND VERTELLEN

Het platform geschiedenisvanzuidholland.nl is ook in 2025 uitgebreid met nieuwe verhalen. Daarbij besteedden we extra aandacht aan immaterieel erfgoed, zoals Javaans-Surinaamse tradities en gebruiken, het ambacht van de korenmolenaar en dat van de molenmaker. We publiceerden thema's over 80 jaar vrijheid, wonen en sportgeschiedenis, maar ook verhalen over tuinders in het Westland en de streekgeschiedenis van de Alblasserwaard.

D.4 ARCHEOLOGISCHE KRONIEK ZUID-HOLLAND

In 2025 verscheen een nieuwe editie van de *Archeologische Kroniek Zuid-Holland* over het jaar 2024. De Kroniek bundelt bijdragen van professionele en vrijwillige archeologen en geeft een overzicht van recente opgravingen, vondsten en onderzoeken in de provincie. Naast deze onderzoeksresultaten besteedde de editie aandacht aan actuele thema's zoals klimaatrisico's voor archeologie, publieksparticipatie en het Faro-gedachtegoed. Ook kwamen bijzondere vondsten en projecten aan bod, zoals nieuwe inzichten uit onderzoek onder het Binnenhof, Romeinse vondsten in Valkenburg en participatieve opgravingen (opgravingen waarbij inwoners betrokken zijn).

Om de Kroniek ook onder jongere doelgroepen onder de aandacht te brengen, ontwikkelde het Erfgoedhuis samen met filmproductiebedrijf Shot of Culture drie archeologievlogs. Deze zijn gedeeld via geschiedenisvanzuidholland.nl, YouTube, Instagram en TikTok en bereikten samen 162.616 personen.

De Kroniek is gedrukt in een oplage van 1.000 exemplaren en is digitaal te raadplegen via de corporate en publiekswebsite.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
D Collectieve vertegenwoordiging en promotie van het Zuid-Hollandse Erfgoed	5.540	5.601	101,1

E

Deskundigheidsbevordering

Deze activiteiten richten zich op het in stand houden en vergroten van de kennis en bekwaamheid van erfgoedprofessionals, erfgoedvrijwilligers en jeugd.

E.1 EXTRA ONDERSTEUNING VOOR ERFGOED-VRIJWILLIGERS: KENNIS IS KRACHT

Musea en andere erfgoedinstellingen weten het Erfgoedhuis goed te vinden om hun kennis te versterken, nieuwe vrijwilligers op te leiden en samen te werken aan actuele vraagstukken. Waar de Nederlandse Museumvereniging zich vooral richt op grotere musea, ondersteunen de provinciale erfgoedhuizen juist de vele kleinere musea, molens, kerkgebouwen en historische verenigingen die vaak grotendeels op vrijwilligers draaien.

Ook in 2025 kon het Erfgoedhuis een uitgebreid cursusaanbod organiseren. Dat was te danken aan subsidies van Fonds 1818 en Fonds Schiedam Vlaardingen. Vrijwilligers en medewerkers van erfgoedinstellingen volgden trainingen en cursussen over onder meer rondleiden, museumteksten, museumeducatie, fondsenwerving, publieksgericht werken, museumwinkels en collectiebeheer. In totaal namen ruim honderdveertig deelnemers deel aan deze cursussen, die plaatsvonden op verschillende locaties in de provincie en deels online.

De trainingen worden steevast positief gewaardeerd: deelnemers zijn gemotiveerd om hun kennis te verdiepen en nieuwe werkwijzen te verkennen. Daarnaast organiseerde het Erfgoedhuis zes cursussen op maat voor individuele instellingen, onder andere over rondleiden, klantvriendelijkheid en museaal schoonmaken.

Het Erfgoedhuis ontwikkelde verder vier factsheets voor de erfgoedsector:

- *Basis op orde voor je digitale collectie*
- *De grijze zone van collecties*
- *Risicoanalyse voor collecties en organisaties*
- *Verzekeren van collecties*

Naast deze activiteiten gaf het Erfgoedhuis gedurende het jaar veel kortdurend advies aan musea en erfgoedinstellingen, onder meer over collectiebeheer, organisatieontwikkeling en publieksbereik. In enkele gevallen dachten we ook mee in klankbordgroepen of brainstormsessies bij instellingen die voor organisatorische uitdagingen stonden. Deze adviesvragen vroegen meer inzet dan vooraf begroot, maar versterkten wel de erfgoedsector in Zuid-Holland.

E.2 (PROJECT)VRIJWILLIGERS VOOR DE ERFGOEDSECTOR BEREIKEN EN BEHOUDEN

Het Erfgoedhuis heeft een speciaal programma om (project)vrijwilligers voor de erfgoedsector te bereiken en te behouden. Binnen dit programma organiseerde het Erfgoedhuis tweemaal de training *Samen op zoek naar nieuwe vrijwilligers*. Zowel in het voorjaar als in het najaar namen zes instellingen deel, samen goed voor twintig gecertificeerde deel-

nemers. Daarnaast gaven we een verkorte versie van de training tijdens een bijeenkomst van Stichting Rijnlandse Geschiedenis op 19 september. Ook presenteerden we het onderwerp vrijwilligerswerving tijdens een bijeenkomst van Marketing Voorne-Putten.

Samen met MOOI Noord-Holland verzorgde het Erfgoedhuis bovendien een training voor leden van de Museumvereniging, georganiseerd vanuit Stichting OPEN. Hieraan namen zes Noord-Hollandse organisaties deel met in totaal acht deelnemers.

E.3 ERFGOEDPARTICIPATIELOKET

Het Erfgoedparticipatieloket richt zich op erfgoedgemeenschappen, burgerinitiatieven en vrijwilligersgroepen en biedt ondersteuning op maat. Het loket wordt gecoördineerd door OPEN en is verbonden met het landelijke programma dat aansluit op de *Uitvoeringsagenda Onderweg naar Faro*. Naast advies op maat organiseerde Erfgoedhuis een tweedaagse cursus *Interviewen voor Oral History*. Ook waren we nauw betrokken bij de organisatie van het symposium *Erfgoed & de Gemeenteraadsverkiezingen* dat op 18 juni in Amersfoort werd georganiseerd door onder meer Bond Heemschut, Kunsten '92, De Hollandsche Molen, de Nederlandse Kastelenstichting en Stichting Menno van Coehoorn.

E.4 ERFGOED VAN, VOOR EN DOOR IEDEREEN

Elke zes weken neemt het Erfgoedhuis deel aan een intervisie met andere erfgoedhuizen in Nederland. In deze bijeenkomsten delen deelnemers ervaringen, stellen vragen en adviseren elkaar over inclusief werken in de erfgoedsector.

In 2025 bouwden we voort op het project *Sprekend Erfgoed*, waarin taallessen voor NT1- en NT2-leerlingen worden gecombineerd met museumbezoek. In de regio Westland richtten we ons specifiek op NT1-studenten (laaggeletterden), een doelgroep die vaak moeilijk te bereiken is en waarbij schaamte een rol kan spelen. Het project *Sprekend Erfgoed* was in Zuid-Holland succesvol verlopen. Daarom hebben we een onderzoek onder de collega-erfgoedhuizen gehouden om dit project uit te breiden, te verdiepen en te herhalen op landelijk niveau. Op dit moment hebben zeven erfgoedhuizen toegezegd en bereiden we een landelijke aanvraag voor subsidie voor.

In samenwerking met ROC Mondriaan Taal+ in Naaldwijk organiseerden we twee museumlessen in het Westlands Museum en één les bij Timmerwerf De Lier. Deze bijeenkomsten waren succesvol. Ze leverden voor zowel de musea als het Erfgoedhuis waardevolle inzichten op over hoe we deze doelgroep beter bij lokaal erfgoed kunnen betrekken.

E.5 CURSUSSEN MOLENNETWERK

In 2025 organiseerde het Erfgoedhuis twee cursussen *Molengids*: een provinciale cursus voor aspirant-gidsen (22 en 29 maart) en een cursus op maat voor gidsen van Stichting Molens aan de Plas in Rotterdam (21 mei). In totaal namen 22 aspirant-gidsen deel.

E.6 ERFGOEDEDUCATIE OP DE ERFGOEDLIJNEN

Binnen verschillende erfgoedlijnen ondersteunde het Erfgoedhuis educatieve initiatieven en kennisuitwisseling. Samen met Kunstgebouw en Stichting Stil Verleden ontwikkelden we het project *Koloniale Sporen bij Park Rusthoff*. Naar aanleiding van dit project organiseerden we een bijeenkomst voor leerkrachten en interne cultuurcoördinatoren (ICC'ers) uit Hillegom, Lisse en Teylingen over educatie rond het slavernijverleden.

Voor de erfgoedlijn Neder-Germaanse Limes werd het *Limespaspoort* vernieuwd en opnieuw uitgebracht. Tijdens de *Limes-kennisdag* verzorgden we daarnaast een workshop over het gebruik van leskisten in het onderwijs.

Binnen de erfgoedlijn Atlantikwall organiseerden we, in opdracht van de werkgroep educatie, de vierdelige training *Van rondleiden naar begeleiden*. Eenentwintig vrijwilligers van bunkerlocaties leerden hierin hoe zij leerlingen actiever kunnen betrekken bij hun bezoek.

Voor de erfgoedlijn Maritieme Industrie droegen we bij aan nieuwe educatieve ambities in het ambitiedocument van de lijn.

E.7 OVERIGE ACTIVITEITEN ERFGOEDEDUCATIE

Naast cursussen en advies aan erfgoedinstellingen verzorgde het Erfgoedhuis ook in 2025 gastcolleges op verschillende pabo's. Samen met de Monumentenwacht gaven we daarnaast gastlessen over architectuur bij de IMC Weekendschool in Den Haag en Rotterdam-Zuid.

In het kader van 80 jaar vrijheid ontwikkelden we verder een Vrijheidskaart voor het mbo, met bijzondere vrijheidslocaties in Zuid-Holland, en verzorgden we drie gastlessen over dit thema. *De Cultuursnack Uitsluiting* werd uitgebreid met nieuwe videofragmenten bij het Joods Kindermonument en in Westerbork, in samenwerking met filmmaker Danny Akker van True Ficton.

Daarnaast werkten we aan de zichtbaarheid en toegankelijkheid van onze educatieve activiteiten door onze webpagina's te vernieuwen, uit te breiden en nieuwe educatiefoto's te laten maken. Tot slot organiseerden we een goedbezochte netwerkbijeenkomst voor erfgoededucatoren over de positie van educatie binnen musea.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
E Deskundigheidsbevordering	3.240	3.272	101

F

Innovatieruimte

De innovatie-uren en -budgetten uit het jaarplan 2025 boden ruimte om op drie fronten te pionieren en te vernieuwen.

F.1 KLIMAAT EN ERFGOED | NETWERKVORMING EN COLLECTIEHULPVERLENING

Samen met Huis voor de Kunsten Limburg en Erfgoed Brabant organiseerde het Erfgoedhuis in 2025 de webinarreeks *Collectie in Bewaring*. Aanleiding was de wateroverlast in Limburg in 2021, die veel schade veroorzaakte aan monumenten en collecties. De reeks richtte zich vooral op kleine collectiebeherende instellingen. De vijf webinars behandelden onderwerpen als veiligheidszorg voor collecties, de tien schadefactoren, risicoanalyse en het opstellen van een collectiehulpverleningsplan. Per webinar namen gemiddeld zestig deelnemers deel.

Aanvullend ontwikkelde het Erfgoedhuis een factsheet over het verzekeren van collecties. De factsheets over de tien schadefactoren en over risicoanalyse verschijnen in 2026.

Daarnaast neemt het Erfgoedhuis deel aan de Taskforce Veilig Erfgoed, die eind 2024 door het ministerie van OCW is opgericht. Deze taskforce werkt aan een landelijk veiligheidsnetwerk voor cultureel erfgoed, met per provincie of veiligheidsregio een *Point of Contact*. De verdere uitwerking hiervan krijgt in 2026 vervolg.

F.2 MAATSCHAPPELIJKE DIENSTTIJD

In 2025 startte het Erfgoedhuis samen met Erfgoed Gelderland een Faro-project rond Maatschappelijke Diensttijd (MDT), met als doel jongeren (12–30 jaar) te betrekken bij de erfgoedsector. MDT is een landelijk programma van het ministerie van OCW waarbij jongeren ongeveer tachtig uur investeren in hun eigen ontwikkeling én iets bijdragen aan de samenleving.

Voor erfgoedinstellingen biedt MDT kansen om een jongere generatie kennis te laten maken met erfgoed. De erfgoedsector vergrijsst namelijk snel, terwijl kennis, tradities en verhalen vaak bij oudere generaties liggen. MDT kan helpen deze kloof te overbruggen. In dit project zocht het Erfgoedhuis daarom actief naar verbindingen tussen MDT-coördinatoren, mbo-opleidingen in Zuid-Holland, musea en erfgoedinstellingen. Het doel was zogeheten ‘matches’ te maken voor korte stage-achtige trajecten.

Tijdens de uitvoering bleek dat veel kleinere instellingen het lastig vinden om naast hun reguliere werkzaamheden MDT-jongeren te begeleiden. Grotere instellingen blijken jongerenparticipatie vaak al via hun eigen educatieafdelingen te organiseren. Daarom hebben we onze aanpak in de loop van 2025 aangepast. De focus ligt nu meer op kortdurende erfgoedevenementen, bijvoorbeeld rond immaterieel erfgoed, tradities, verhalen of ambachten, waaraan jongeren tijdelijk kunnen meewerken.

Deze vorm blijkt goed aan te sluiten bij jongeren: zij ervaren erfgoed van dichtbij, werken in een levendige omgeving en ontdekken nieuwe interesses en talenten. De aangepaste aanpak leidde tot een verlenging van het project tot zomer 2026, na goedkeuring van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

F.3 FARO-ONDERSTEUNING ARCHEOLOGIE

In 2025 stimuleerde het Erfgoedhuis het Faro-gedachtegoed binnen het archeologienetwerk door verbindingen te leggen, samenwerkingen te initiëren en projecten te ondersteunen. Zo legden we met het ook op toekomstige samenwerking contact met Stichting VluchtelingenWerk en de DDA Nederlandse vereniging voor metaaldetectie. Ook droeg het Erfgoedhuis bij aan de organisatie van een Romeinse workshop tijdens Internationale Vrouwendag in Alphen aan den Rijn.

Daarnaast adviseerde het Erfgoedhuis bij verschillende projectaanvragen, onder meer van Stichting Rolf en Stichting Masamuda. Ook ondersteunde het een participatief traject rond de uitwerking en het onderzoek van vondstmateriaal uit het Vinetaduin. Tijdens natuurherstel en explosievenonderzoek in dit gebied kwamen diverse resten van de Atlantikwall aan het licht. De uitvoering van het participatieve onderzoeksproject staat gepland voor 2026. Daarnaast hebben we een memo opgesteld waarin we de kansen voor participatief onderzoek naar archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog in Zuid-Holland in kaart hebben gebracht.

Ook gedurende het jaar beantwoordde het Erfgoedhuis diverse kleinere adviesvragen en bood waar mogelijk ondersteuning aan initiatieven uit het netwerk.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
F Innovatieruimte	707	887	141

Toelichting

Bij Innovatie zijn vooral meer uren gaan zitten in interne innovatieprocessen. Daarnaast is bij het project rondom Maatschappelijke Diensttijd meer tijd geïnvesteerd vanwege de intensieve begeleiding en de noodzakelijke, maar zeer waardevolle aanpassingen in de aanpak gedurende het jaar..

G

Monumentenwacht Zuid-Holland

De Monumentenwacht maakt zich al vele jaren sterk voor een goed beheer en onderhoud van monumenten en andere historische en beeldbepalende gebouwen. De wachters doen dit door eigenaren en beheerders van monumenten bij te staan met onafhankelijk advies over de bouwkundige staat van hun monument. Ook voeren zij periodieke inspecties uit. Goed preventief onderhoud is immers cruciaal om gebouwd erfgoed in stand te houden.

G.1 ACTIVITEITEN VRIJGESTELD VAN BTW

G.1.1 Het uitvoeren van periodieke bouwkundige inspecties

De kerntaak van de Monumentenwacht is het technisch inspecteren van monumentale gebouwen. Vanuit deze inspectie stelt de wachter een inspectierapport op dat puntsgewijs ieder bouwkundig onderdeel van het monument waardeert. Daarbij beschrijft de wachter de aard van het gebrek, de vorm van het gebrek en termijn waarop herstel noodzakelijk is.

G.1.2 Abonneeservice

Alle eigenaren van monumenten kunnen een abonnement afsluiten bij de Monumentenwacht. In 2025 hebben 3% meer monumenteigenaren een abonnement afgesloten dan het jaar ervoor.

Een abonnement heeft een aantal voordelen. Het stimuleert eigenaren in de eerste plaats periodieke inspecties te laten uitvoeren, wat in het belang is van de instandhouding van het gebouw. Ten tweede ontvangt de opdrachtgever een korting op het uurtarief.

G.1.3 Ontzorgen

Steeds meer gemeenten willen eigenaren aanmoedigen om subsidies aan te vragen voor het beheer en onderhoud van hun gebouw. Daarom vergoeden zij een inspectie door de Monumentenwacht. Om deze eigenaren nog beter te ondersteunen zet de Monumentenwacht in op totale ontzorging. Eigenaren krijgen inzicht in het meerjarenonderhoud en de bijhorende kosten. De Monumentenwacht verzorgt het hele traject van aanschrijven, inspecteren, rapporteren en verwijzen naar subsidiemogelijkheden.

G.1.4 Kerkenvisie gemeente Rotterdam

Sinds 2020 worden eigenaren van gebedshuizen door de gemeente Rotterdam geholpen bij het in stand houden van hun pand. Dat gebeurt via de Kerkenvisie. De gemeente Rotterdam biedt de gebedshuizen de mogelijkheid om een inspectierapport op te laten stellen door de Monumentenwacht. Ook in 2025 heeft de Monumentenwacht bij gebedshuizen een bouwkundige inspectie uitgevoerd en een rapport opgesteld. Het inspectierapport helpt de eigenaren met de aanpak van het onderhoud.

G.2 ACTIVITEITEN NIET VRIJGESTELD VAN BTW

G.2.1 Aankoopkeuringen

De Monumentenwacht voert aankoopkeuringen uit voor particulieren en bedrijven die overwegen een historisch pand te kopen. Deze aankoopkeuring biedt potentiële kopers inzicht in de staat van onderhoud en de te verwachten herstel- en onderhoudskosten.

G.2.2 Quickscans

Gebruikers van de Restauratiewijzer kunnen via het Nationaal Restauratiefonds (NRF) bij Monumentenwacht Zuid-Holland een Quickscan laten uitvoeren. Zo kunnen zij bepalen hoeveel geld er nodig is voor onderhoud, restauratie of woningverbetering. De Quickscan berekent de te verwachten herstel- en onderhoudskosten voor woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie over de komende twee jaar.

G.2.3 Ondersteuning subsidieaanvragen

De Monumentenwacht helpt beheerders en eigenaren van monumenten met het aanvragen van de zogeheten Subsidie Instandhouding Monumenten (SIM) zoals verstrekt door de Rijksoverheid. Ten opzichte van vorig jaar weten steeds meer eigenaren de Monumentenwacht te vinden voor ondersteuning in het traject.

G.2.4 Opstellen van meerjarenbegrotingen

Een van onze diensten is het opstellen van meerjarenbegrotingen. Dit doen wij voor particuliere woningbezitters, gemeenten en overige opdrachtgevers. Met deze begrotingen kunnen we monumenteigenaren beter adviseren en begeleiden. In 2025 hebben we vijftig meerjarenbegrotingen opgesteld.

G.2.5 Begeleiding en ondersteuning van Verenigingen van Eigenaren

De Monumentenwacht ondersteunt Verenigingen van Eigenaren bij het onderhoud van hun pand door vergaderingen bij te wonen, offertes aan te vragen bij aannemers en leveranciers en de uitvoering en kwaliteit van de werkzaamheden te controleren (bouwbegeleiding).

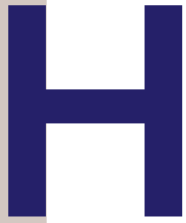
G.2.6 Duurzaamheidsadvies

De Monumentenwacht helpt eigenaren met een oriënterend advies op maat om de beste mogelijkheden voor verduurzaming in kaart te brengen. Hiervoor zijn wij als Duurzame Monumenten (DuMo)-adviseur aangesloten bij het NRF. Afgelopen jaar gaf onze adviseur meerdere duurzaamheidsadviezen, variërend van een keukentafelgesprek tot een DuMo-2-adviesrapport.

G.2.7 Financiering

De Monumentenwacht verdient het merendeel van zijn omzet door opdrachtwerk. De totale baten kwamen in 2025 neer op 1.083.684 euro. Ruim 150.000 euro daarvan is een generieke bijdrage vanuit de boekjaarsubsidie van de provincie Zuid-Holland. De volledige financiële jaarverantwoording is te vinden in het *Bestuursverslag 2025*.

	2025	2024	2023
Geschreven inspectierapporten	858	911	799
Quickscan en aankoopkeuring	8	6	8
SIM-subsidies	15	24	15
Begeleidingstrajecten	17	11	10
Abonnees begin jaar	2185	2149	2146
Abonnees eind jaar	2284	2185	2149
Aanmeldingen	197	169	131
Opzeggingen	128	133	128
Netto groei	69	36	3
Fte inspecteurs	10	10	9

Incidentele opdrachten

Naast werkzaamheden en activiteiten die het Erfgoedhuis op basis van het jaarplan uitvoert voor provincie Zuid-Holland, worden ook projecten en opdrachten verricht met inzet van uren en/of budget die buiten de boekjaar- afspraken vallen.

H.1 INCIDENTELE OPDRACHTEN

H.1.1 Ondersteuning van provincie Zuid-Holland door Monumentenwacht Zuid-Holland

De Monumentenwacht heeft meerdere activiteiten uitgevoerd voor de provincie Zuid-Holland. We beoordeelden subsidieaanvragen op het gebied van restauratie, herbestemming en molen en vervingen regelmatig defecte tellers bij molens. Ook begeleidden we de bouw op meerdere locaties, woonden bouwvergaderingen bij en inspecteerden uitgevoerde (ver)bouwwerkzaamheden. Daarnaast droegen we bij aan het actualiseren van de Erfgoedmonitor.

BIJLAGE 1 Personeel

Personele in- en uitstroom

2025 was op personeelsvlak een dynamisch jaar. In totaal namen we afscheid van zes medewerkers en verwelkomden we drie nieuwe collega's. Bij de Monumentenwacht vertrok een medewerker vanwege het bereiken van de AOW-gerechtigde leeftijd en koos een andere medewerker voor een nieuwe uitdaging. Dankzij tijdige en succesvolle werving was het team snel weer op volledige sterkte.

De coördinator Kennis ging in september met pensioen en werd na een interne procedure opgevolgd door een van de adviseurs. Een adviseur vertrok om redenen van woon-werkverkeer binnen het Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed. Daardoor ontstonden twee vacatures. Eén vacature is in 2025 al ingevuld. Twee medewerkers die werkzaam waren voor de projecten Romeinse Limes Nederland en Stichting OPEN zetten hun werkzaamheden voort bij een collega-instelling.

Het Erfgoedhuis bood in 2025 twee stageplaatsen aan. In het voorjaar werkte een student van de Erasmus Universiteit vier maanden mee aan publieksonderzoek en het project rond Maatschappelijke Diensttijd in de erfgoedsector. Van november tot en met december deed een student van de Universiteit Leiden onderzoek naar roerend erfgoed op molens.

Kengetallen

	31-12-2025	31-12-2024	31-12-2023
Aantal medewerkers op 31-12	31	34	30
Aantal FTE op 31-12	30,06	32	28,57
Verhouding voltijd-deeltijd	24 / 7	25 / 9	22 vt/8 dt
Verhouding vast-tijdelijk	27 / 4	28 / 6	22 / 8
Instroom in aantal	3	4	5
Instroom in fte	3	3,72	4,67
Instroom gemiddelde leeftijd	37	31,25	42,2
Uitstroom in aantal	6	0	5
Uitstroom in fte	5,44	0	4,17
Uitstroom gemiddelde leeftijd	52	0	49,8

Verhouding deeltijd - voltijd

Net als voorgaande jaren werkt het merendeel van de medewerkers voltijds. In 2025 zijn alle nieuwe collega's voltijds in dienst getreden. Ten opzichte van voorgaande jaren waren er in 2025 verhoudingsgewijs minder deeltijders.

Verhouding tijdelijke overeenkomst - overeenkomst onbepaalde tijd

Het Erfgoedhuis zet in principe een tijdelijk dienstverband bij goed functioneren na één jaar om in een vast dienstverband. Een uitzondering zijn contracten die betaald worden vanuit tijdelijke externe projectfinanciering. Afgelopen jaar zijn vier tijdelijke contracten omgezet naar een contract voor onbepaalde tijd.

Keuze in arbeidsvoorwaarden

In 2025 is de regeling Diversiteitsverlof ingegaan, waardoor medewerkers vrij kunnen nemen op niet-officiële feestdagen. Een medewerker heeft gebruik gemaakt van deze regeling. Het individueel keuzebudget (IKB) is door 23 medewerkers ingezet voor extra verlof en in totaal zijn er 1.861 extra verlofuren gekocht, een daling van 3% ten opzichte van het jaar daarvoor. 42% van de medewerkers heeft gekozen voor een maandelijks uitbetaling van het IKB.

De fietsregeling is in 2025 uitgebreid met de mogelijkheid om onderhoudskosten uit het IKB te bekostigen. Zes medewerkers hebben gebruikgemaakt van de fietsregeling. Twee medewerkers hebben gekozen voor een onderhoudsvergoeding en er zijn vier fietsen aangeschaft.

Salarissen

	2025	2024	2023
Salaris voltijd < 2.500	-	-	-
Salaris voltijd 2.500-4.500	58%	62%	60%
Salaris voltijd > 4.500	42%	38%	40%

Op 31 december had 52% van de medewerkers het maximum van de salarisschaal bereikt. Dit betekent dat 48% nog doorgroeimogelijkheden heeft. In 2025 zijn drie medewerkers bevorderd naar een hogere functie met bijbehorende salarisschaal.

Verzuim

	2025	2024	2023
Verzuimpercentage	1,0%	3,41%	2,84%
Meldingsfrequentie	0,90	1,21	1,26
Gemiddelde verzuimduur	12,5	7,8	13,1

Het verzuimpercentage is met 2,41% gedaald ten opzichte van het voorgaande jaar. Het landelijke ziekteverzuimcijfer volgens het CBS in 2025 is 5,4%, het verzuim van Erfgoedhuis was 4,4% lager.

Van het totale verzuim (1%) is 0,82% kortdurend (0-7 dagen). Ondanks het dalende verzuim is de gemiddelde verzuimduur gestegen. Dat komt omdat het verzuimpercentage voor langdurig verzuim hoger is geworden. Bij kleine organisaties heeft dit een grote impact op de gemiddelde verzuimduur.

Het aantal medewerkers dat niet heeft verzuimd in 2025 is gestegen van 30 naar 50%.

Uitgaven voor opleiding en ontwikkeling in procenten van de loonsom

Wij vormen een centraal kennis- en netwerkpunt voor erfgoed in Zuid-Holland. We stimuleren onze medewerkers continu kennis op te doen en de eigen vakkennis actueel te houden. Dit hebben we vertaald naar het opleidingsaanbod voor het netwerk van het Erfgoedhuis.

Daarnaast organiseren we jaarlijks voor al het personeel een training *Reanimatie en AED*. Afgelopen jaar hebben alle Monumentenwachters wederom de training *Veilig werken en redden op hoogte* met goed gevolg afgerond en daarnaast een vliegbewijs voor drones behaald. Alle kantoormedewerkers hebben een in-companytraining gevolgd over samenwerking, advisering, communicatie en netwerken.

Erfgoedhuis heeft de afgelopen jaren het volgende uitgegeven aan opleiding en ontwikkeling:

- **2025:** € 47.285, dit is 2,27% van de loonsom.
- **2024:** € 31.626, dit is 1,50% van de loonsom.
- **2023:** € 21.467, dit is 1,17% van de loonsom.

Personeelsvertegenwoordiging

In april is de samenstelling van de personeelsvertegenwoordiging gewijzigd. Er is een medewerker vertrokken en er zijn twee nieuwe leden toegetreden. De personeelsvertegenwoordiging heeft twee keer overlegd met de directeur-bestuurder en een jaargesprek gevoerd met de Raad van Toezicht. In 2025 stonden naast de algemene zaken de volgende onderwerpen op de agenda:

- aanpassing van de arbeidsvoorwaarden
- werkdruk
- het medewerkerstevredenheidsonderzoek
- de profilering van de personeelsvertegenwoordiging

Sociale activiteiten

Elk jaar organiseren collega's diverse sociale activiteiten. In juni startte de jaarlijkse personeelsdag met een (herhalings)training *Reanimatie & AED*, waarna een collega tijdens een fietstocht vertelde over de geschiedenis van de bunkers en de verdedigingslinie. Na diverse strandactiviteiten sloten we gezamenlijk de dag af met een drankje.

In oktober was er een gezamenlijke lunch en met Sinterklaas werd met het uitdelen van banketletters aandacht besteed aan een goed doel. Het kerstfeest was in ons sfeervol ingerichte Meisjeshuis waar onder leiding van twee collega's een pubquiz werd gehouden. Afsluitend was er een uitgebreid buffet.

COLOFON

Redactie

Medewerkers Erfgoedhuis
Zuid-Holland

Samenstelling

Nick Warmerdam

Eindredactie

Nancy van Etten,
Schrijfwijis

Fotografie

Floris Scheplitz, Nike Liscaljet

Vormgeving

Mirjam Wilbrink,
studioBoven grafisch ontwerp

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND